

HUNDSØ

i Anledning af Hundredaaret for Søens Afvanding

AF SVENNING S. SVENNINGSSEN

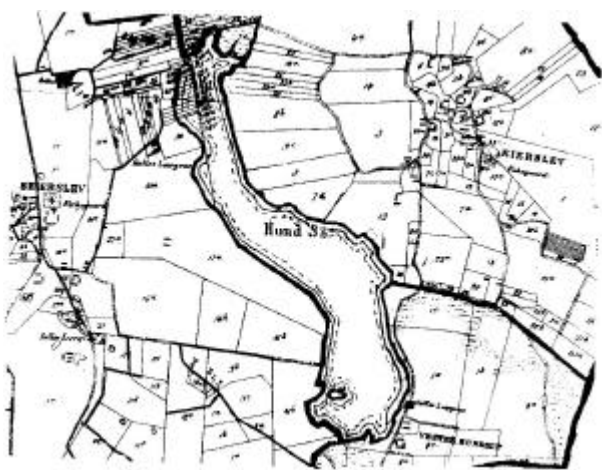
AFVANDINGEN af den ca. 200 Tdr. Land store Hund sø mellem Ejerslev-V. Hunnerup og Sejerslev omkring 1866 var et stort Foretagende for Nordøstmors paa den Tid.

Det var Gaardejer Kresten Dalgaard, "Vestergaard", Tødsø, (Bertel Dalgaards Bedstefader), der først saa og forstod, at her laa en stor Værdi gemt. Og han talte med Søren Overgaard, "Damgaard", Ejerslev, derom og lovede Kapitalstøtte. Godsejer, Løjtnant Charles Mansa, "Sø", var Drivfjeder i Foretagendet.

I Anledning af den paatænkte Udtørring blev der afholdt en Landvæsenskommissionsforretning. Om denne skrev Morsø Avis 18. Dec. 1886:

Ved en i Ejerslev den 14. Dec. afholdt Landvæsenskommissions-Forretning blev det af alle Vedkommende bestemt, at den i Sejerslev og Ejerslev beliggende *ikke* aldeles ubetydelige Sø, Hund Sø kaldet, skal udtørres derved, at Vandet afledes gennem en Kanal fra Søens østre Del i Skjellet mellem Ejerslev og Vester Hunderup Marker ud til Limfiorden.

Søens Udtørring har alt tidligere været paatænkt, idet afdøde Justitsraad Stadel paa Ullerup som Søens daværende Ejer ved et i Aaret 1835 indgaaet Forlig afstod sin Eneret til Søen til Fordel for de tilstødende Lodsejere, saaledes at han selv som tilstødende Lodsejer vedblev at være Medejer af Søen - og iøvrigt paa de Vilkaar, at Søen skulle udtørres og at Omkostningerne ved Udtørringen skulde fordeles paa samtlige tilstødende Lodsejere i Forhold til deres Lodders Størrelse og Godhed. Det var dengang paatænkt at Afløbskanalen skulde kastes fra Søens Nordre Ende.

Hund sø

Efter matriklens minorerede kort ca. 1815-1850.

Ved Landvæsenskommissions-Forretningen blev det endvidere vedtaget, at Arbejdet skal fremmes saa hurtigt som muligt, og at Omkostningerne ved Udtørringen skulde fordeles paa den i Forliget i 1835 anførte Maade, idet dog Udgifterne foreløbig udredes af Lodsejerne i Forhold til deres til Søens stødende Jorders Længde langs med Søen;

derhos blev nedsat et Udvalg bestaaende af 3 af Sø-eierne, nemlig Gaardejer Søren Overgaard i Ejerslev, Niels Riis i Sejerslev og Christen Dalgaard i Tødsø, til at sørge for Arbejdets Udførelse. Omkostningerne er iflg. et af Veiiinspektør Husen i Svendborg, fh. Thisted, anslaaet til henholdsvis 8.600 Rd. eller 6.500 Rd. efter som Vandledningens Skraaning giver 1½ Gangs eller 1. Gangs Hældning, hertil kommer Godtgørelse for Jorden, der afgives til Kanalen.

Søen er iflg. Trap $\frac{3}{8}$ Mil lang med et Fladerum af 220 Tdr. Land.

15. Februar 1864 forelaa der et Overslag fra en Amtseniør i Svendborg, og Udgifterne var anslaaet til ialt 12.200 Rigsdaler. Overslaget blev fremlagt af Ingeniøren ved Møde i Ejerslev 14. Dec. 1864. - 1. Juli samme Aar var der Amtmandsmøde om Sagen i Sejerslev.

- En del af Lodsejerne var betænkelige ved Udgiften; saaledes bl.a. en smaatstillet Husmand, hvis Markskel vilde indfavne et forholdsvis stort Søareal. Derfor købte Kr. Dalgaard Husmandsstedet og solgte det senere efter Udtørringen til Søren Overgaard.

I Morsø Avis 22. Jan. 1867 bekendtgøres:

DYGTIGE JORDARBEJDERE

kunne straks faa Arbejde ved Kanalen fra Hund Sø.

Daglønnen er 7 Mark.

A. Lorentzen,

Entreprenør.

Arbejdet med at grave den meget dybe Kanal i Skellet mellem Ejerslev og V. Hunnerup blev tildels udført af Udlændinge, vist mest Tyskere. Tre stensatte Kommunevejbroer bygget af høje, huggede Kampsten fører over Kanalen, der er ca. 1 km lang fra Sø til Fjord. Al Jord blev flyttet med Trillebør op ad de over 10 Meter høje Skraaninger. Arbejderne boede i Jordhuler paa Stedet og fik kun tør Kost foruden et stort Forbrug af Brændevin. Ingen andre Mennesker turde komme dem nær efter Arbejdstid. En Hans Kristian Jensen fra Vejle bestyrede Kanalarbejdet i 1867 og rejste tilbage Juni 1868 efter at den store Bedrift var færdigudført. (Tilgangsliste og Afgangsliste i Ejerslev Kirkebog).

Allerede 30. april 1867 havde Ejeren af Fiskeretten bekendtgjort i Morsø Avis:

Fiskeretten i Hund søen og navnlig Retten til at anbringe Aalekister og andre Fiskeriredskaber ved dennes Udtapning, som vil finde Sted i Løbet af Sommeren, agter undertegnede at afhænde til Højstbydende.

Tilbud bedes indsendt inden 15. Mai. Der forlanges kontant Forudbetaling eller sikker Kaution.

Sø, den 23. April 1867. C. Mansa.

Da Kanalen efter 4 Aars Forløb var færdig, og Vandet fra Søen blev ledet ud, var der mødt et stort Tog af Fiskervogne, idet der blev sat Ruser, Traadvæv og Fiskegarn ved Udløbet, og der blev kørt mange Læs Fisk, særlig Aal, derfra. Tilskuere strømmede til fra nær og fjern. Kanalen fra Søen til Østfjorden med Udløb gennem Ejerslev Lyng blev færdigsynet 1868. Senere var der aarelange Retssager i Anledning af Afvandingen, og disse kostede nok mere end alle Arbejdsudgifterne.

Morsø Avis beretter 18. Aug. 1868:

Udtørringen af Hund-Sø er nu sin Fuldendelse nær, idet det efter Udtapningen tilbageblevne Vand gennem Render bliver samlet og bortført af Søens Bund.

Størsteparten af det indvundne Areal der udgjør 228 Tdr. Land, er af fortrinlig Beskaffenhed og paa mange Steder er der Mudder indtil en Dybde af 9 Alen.

Naar Foretagendet er færdigt vil Udførelsen heraf have kostet henved 17.000 Rd., hvad der maa anses for billigt for et Areal som det indvundne.

Viser den østlige Kanalbro der fører ind paa "Ejerslev Lyng" som Kommunevej fra Ejerslev Vig til Øster Hunnerup og videre til Sdr. Draaby.

Den første Bestyrelse for Afvandingsselskabet var: Gaardejerne Søren Overgaard, Ejerslev, Niels Riis, "Sø Mølle", Sejerslev og Kr. Dalgaard, Tødsø. - Godsejer Mansa, "Sø", var Selskabets sagkyndige Konsulent og Talsmand. - Siden blev det særlig de mange i Søndergaard-Slægten, der valgtes til Bestyrelse, men senere kom andre til; da kom der en Dødvandeperiode, saa det blev paakrævet med kunstig Afvanding. - Og nu sidst, ved Uddybning af Søbækken, er det mest en tredje Generation af Søndergaard-Slægten, der er i Bestyrelsen.

Ved Udtørringen viste det sig, at Søen var dybest næst ved Østsiden, hvorfor Skelaen mellem Sejerslev og Ejerslev langs i Søarealet ogsaa blev gravet nærmest Østsiden. Derfor fik Sejerslev Gaarde de største og bedste Søarealer, og det passede for saa vidt ogsaa bedst, fordi disse var mest aktive for Udtørringen, og Sejerslev Mænd var paa den Tid mest fremskridtsvenlige.

Delingen af Søparcellerne skete paa den Maade, at de mest interesserede Lodsejere vadede ud i Mudderet og satte "Skelpæle" efter Forgodbefindende; saa de nøjedes ikke med at vade Halvvejen, men det blev der vist ikke indvendt noget imod. Ejerslev var paa den Tid vant til at rette sig efter Søndergaard-Slægten's Afgørelser.

Gaardene i Jørsby havde ogsaa Kærlodder i den ret store Mose Norden for Dyndengene i Hundsø. Og disse Kærejere havde fra gammel Tid plejet at køre langs Vestsiden af Søen til Kæret. - Det var særlig en Slægt i

Jørsby, der kørte der; og de var i nær Familie med en Slægt, der boede ved Søen; derfor plejede de at støtte hinanden ved Valg af Tillidsmænd o. lign., indtil Søejerne (som de første paa Egnen) lavede Pigtraadsindhegninger til Løsdrift i Søen sammen med Agergræsning og tillod sig at lukke for Færdselen til Kæret. Det var Kærejerne i Jørsby ikke tilfreds med, saa de lod Leddet staa aaben efter sig, og saa maatte Søejerne selv passe paa at faa lukket for Studene. Og da der ogsaa var anden almindelig Interessesforskel mellem Kærejere og Søejere, saa blev de to Slægter ikke ved med at støtte hinanden, og det var vist Begyndelsen til, at de mistede Overmagten i Kommunen. - Efter Udtørringen af Søen blev der lavet Dæmning med Sluseanlæg mellem Kæret og Søen, fordi Tørvekæret helst skulde være under Vand i Foraarstiden, for at man kunde faa rigtig gode Æltetørv. Hvorimod det var en Fordel, at Græsengene var tørre. Derfor var der en staaende Uenighed om, til hvilken Tid Slusen skulde lukkes og aabnes. De faa Søejere med de store Arealer var heller ikke tilfreds med, at de maatte rette sig efter de mange Kærejere med de smaa Lodder; men siden blev dette, ved Hedeselskabets Medvirkning rettet, saa der blev taget mere Hensyn til Nyttens og Økonomiens end til Flertalsbestemmelser. De sidste mange Aar har der ikke været hverken Vanddæmning eller Sluse, og kun faa Tørvegrave, saa nu er der Fællesinteresser for Søen og Kæret.

Jordbunden i Søen var dyb Dynd, som sank meget sammen, hvorfor det blev nødvendigt siden at løfte Vandet op i Kanalen med Mølle og Snegl. - De første mange Aar efter Afvandingen var det et stort og vanskeligt, men nødvendigt Arbejde at holde Midtstrømsaaen og Skelgrøfter i Orden, fordi Trykvand fra omliggende Arealer ikke blev ledet effektivt udenom Søarealet. Her var Sejerslev Søejere mest omhyggelige med ekstra Stikgrøfter til Aaen og fik derfor snarest Kulturgræs.

Det var særlig paa den Tid en kendelig Fordel at have Andel i Hundsø's gode Græsgange. Siden hen, da der ogsaa kunde avles gode Afgrøder paa Agerjord, og der blev større og større Udgifter til Vandafledning af Hundsø, var Forskellen ikke saa stor.

I lang Tid blev Søarealerne kun brugt til Græsning. Naturgræsserne gav meget store Udbytter, saa det blev en stor Fordel, at man nu kunde fede Stude, i Stedet for som før at sælge dem som magre til Marskegne i Sønderjylland. Og nu kunde Gaardene ved Hundsø føde det dobbelte Antal og fik det dobbelte i Penge for hver Stud.

Det var først efter Aarhundredskiftet, man begyndte med at dræne Trykvandet ud i Midtstrømsaaen. Før den Tid var store Arealer ind mod Agerjorden meget vandlidende, men siden blev de meget frugtbare - takket være Landstingsmand Martin Sørensen's Tilskudslov for Grundforbedringer i Anledning af Tredivernes store Arbejdsløshed. (M. S. var virkelig Ophavsmand til denne Lov).

Siden blev den Del af Søen, der kunde holdes tør, opdyrket og tilsaet med Korn og Kulturgræs. De, der ikke havde Mod paa at fede Stude, avlede Hø i saadan Overflod, at det ikke altid blev bjerget, inden Efteraarsregnen kom, og nogle havde Høstakke ved Laden, der ikke blev brugt, fordi Stalde og Besætning var for lille. Og at bygge, det var der kun én Mand i Ejerslev, der

kunde tænke sig, og han havde ingen Part i Hundstø. - De gamle Gaarde i Byen blev ikke bygget op før omkring første Verdenskrig, og det var særlig Stuehusene.

Viser Kultur-Engstø paa skaar i Sdr. Hovgaard's Eng paa Ejerslev-Siden af Støen. Og bagved er Damsgaard's ogsaa ret store Eng, hvor Naturgræs stadig bruges til Stuefedning. Og længere mod Nord er der kultiverede Støenge tilhørende "Vestergaard" og "Roseneng" i Ejerlse. De to Gaarde paa Sejerslev-Siden af Midtstrømsaaen er ogsaa Stø-Gaarde.

Der er to Gange ved Hedeselskabets Medvirkning foretaget kunstig Afvanding af Hundstø og Uddybning af Kæret mod Nord til Østfjorden mellem Fæggeklibakke og Ejerslev Bakker, ialt en Strækning paa ca. 5 Km. Ved første Uddybning af Kærbakken blev der tilsagt 80 Ejere af Kærskifter til Lodsejermøde om Sagen, men eftersom Kæret blev afvandet, og der ikke blev lavet Tørv, er en Del af Skifterne blevet sammenlagt og opdyrket.

Hedeselskabets Bistand og Protokolltilførsler

Grundet paa, at Støbunden var sunket, og Aaen til Dels var sammengroet, blev der i 1928 ved Hedeselskabets Bistand bestemt en kunstig Afvanding ved Uddybning af Hundstø-Aaen. Udvalget for Gennemførelsen var Mikkel Roesen, Peder Sv. Søndergaard, Jens Jensen, Peder A. Søndergaard og Sv. S. Svenningsen. Afvandingen skulde ske ved Mølle og Snegl. Der skulde laanes fæmøden Kapital til Foretagendet. - I 1929 betaltes de sidste 10 % = 500 Kr. til Fabrikant Jeppe Mark, Sejerslev, for Værket.

De første Aar efter Mølleafvandingen blev der afholdt ordinær Generalforsamling hvert Aar med Genvalg af Bestyrelse, men ingen Dagsorden, og Regnskabet blev revideret af det førstnævnte Bestyrelsesmedlem. Det ses ikke i Forhandlingsprotokollen, at der er valgt Revisor. Fra 1930 til 1940 blev der kun afholdt 5 Generalforsamlinger, hvor der i 3 Tilfælde blev tilført Protokollen følgende (enslydende): Da intet var at forhandle, sluttedes Generalforsamlingen. I flere Tilfælde har kun Formanden skrevet under. I 1948 fremlagdes og godkendtes Regnskabet for 1943-44-45-46 og 47. - En ringe Løn for Formandskab uden fast Revision var nok Aarsag til, at flere Aars Regnskab blev fremlagt paa samme Generalforsamling; ligesom det ogsaa var Skik i Brugsforeningen for Aar tilbage, - saa det må have været en særlig Tillidspost at være betroet en Formandsstilling dengang.

I 1940 var der en gemytlig Generalforsamling, som kun angik én Lodsejers Restance; der mentes at kunde gaa ind under Krise-Akkordloven med 13 %, - men formodentligt ved en Fejltagelse ikke kom med - saa Generalforsamlingen indgik frivilligt paa at slette hele

Restancen. Det blev prøvet at faa de 13%, men det lykkedes ikke, fordi Aaen ikke var offentligt Vandløb.

I 1951 vedtog Bestyrelsen at faa Mølle og Snegl gjort i Stand. Det kostede 9.084 Kr. Pengene blev laant i Ejerslev Sparekasse. - I 1954 vedtoges at faa en bedre Afvanding med Elektricitet under Landvindingslov, men Tilskuddet kunde ikke bevilges. - Aar 1955 afholdtes Lodsejermøde i Sejerslev Forsamlingshus sammen med Repræsentanter fra Hedeselskabet, der forelagde og forklarede Forslag til en bedre Afvanding af 55 ha (100 Tdr. Land) i Hundstø. Overslagsudgiften var 220.000 Kr.

I 1958 afholdtes Møde igen med Hedeselskabet, hvor det vedtoges at ansøge Arbejdsministeriet om $\frac{2}{3}$ af Udgiften som Tilskud. - I 1959 forelaa Tilsagn fra Ministeriet paa indtil 60.000 Kr. - Samme Aar afholdtes Møde med Landvindingsudvalget paa Bendix Hotel om Rørlægning af Kanal og Uddybning af Aaen, højst 50-60 cm.

I 1960 Lodsejermøde, hvor Hedeselskabet fremlagde Overslag paa 230.000 Kr. - 10 af 36 Lodsejere med $\frac{2}{3}$ af Arealet stemte for Forslaget. Og der blev siden prøvet paa at faa nogle flere Lodsejere med, men der skete ingen Vedtagelse. Desuagtet betragtedes det for afgjort, at Støen skulde afvandes paa ny.

22. Februar 1961 afholdtes aarlig Generalforsamling, hvor Gaardejer Karsten Søndergaard og Kr. Damgaard blev genvalgt til Bestyrelsen. Og Regnskab for 1958-59 og 60 blev godkendt. - Der forelaa Tilsagn om 100.000 Kr. til Pumpestation, og Formanden blev anmodet om at sætte sig i Forbindelse med Amtsvandinspektør Sørensen, Thisted.

April 1961 har Entreprenør Vagner B. Sørensen faaet overdraget Arbejdet ved Opførelse af Pumpehus m. m. - det blev klaret samme Aar. - Entreprenør Godtfred Kjærgaard, Grenaa, blev antaget til Jord- og Rørlægningsarbejdet: 67.710 Kr.

15. September 1961 Bestyrelsesmøde, hvor Gaardejer Carl Dinitzen blev indstillet som Opsynsmand ved Pumpestationen.

Selv om Forhandlingsprotokollen ikke har kundet tilføres gyldige Vedtagelser ved de mange Møder og Generalforsamlinger om Forslag for den sidste dyre Uddybning af Stø og Kæraa, saa er Lodsejerne nok indforstaaet med, at Hedeselskabets Bistand er Garanti for, at Foretagendet har været forsvarligt. Det var jo blevet nødvendig igen med en Uddybning af Aaen for at faa den frodige Hundstø i Kultur ved Dræning; der, hvor det ikke har kundet lade sig gøre tidligere.

Du skal elske dine Stude

Selv om de 100 Aars Arbejde og Bekostning ved to Gange Pumpeanlæg ikke er Slut endnu (nok fordi der ikke altid har været sørget for, at Aaen og Grøfter har været holdt i Orden), saa har det alligevel gennem Tiden vist sig, at Støejere har haft Mulighed for at klare sig bedre økonomisk end almindeligt. Men mærkeligt nok var dette mere kendeligt før i Tiden end nu og særlig under første Verdenskrig, da en stor Del af Kornavlens skulde afleveres til Maksimalpris, og fede Stude kostede op til 1,25 Kr. pr. Pund levende Vægt, medens Aarsløn til en Karl var fra 200 til 400 Kr. - Og ved Siden af Fortjenesten paa Stude var det for Støejere en stor Nydelse dagligt at tilse Studene i den frodige Eng. - Derfor er det meget træffende, naar Folkemindesamlere, Præsten H. F.

Feilberg, skrev om den vestjydske Bonde, at hans Leveregel syntes at være: Du skal elske dine Specier af dit ganske Hjerte og dine Stude som dig selv.

Den frodige Studegræsning i Hundsø var nok, for en Del, Aarsag til, at det populært blev sagt, at Nørreherreds Landmænd satte Penge i Banker og de mere moderne Proprietærer i Sønderherred laante Pengene.

Fra Hundsø-Engene omkring 1900

1. IDYL OG ARBEJDE

I den fredfyldte Natur i Hundsøs Enge blev Stilheden om Sommeren næsten kun brudt af Fuglenes Lyde og af de fjerne Dreng-Sangstemmer, der hørtes fra ubestemmelige Steder, naar Kølledrengene i Aftentaagen over Engene flyttede Studene til Nat, og Kølleslag paa Tøjrpæle gav Genlyd i Stilheden. Og i Højbjergningens Tid var det en Lyst at høre og være med i, naar Karle og Piger humørfyldte drog hen og hjem med Høleer og River og med Gammeløldunke paa Nakken. Og ingen Karl og Pige vilde være bekendt at klage, selv om Høslaaningen var haardt Arbejde i ca. 10 Timer, foruden de ca. 2 Timer til Pigernes 3-Gange Malkning og Karlens Pasning af Heste. Og Pigerne skulde endda ogsaa forrette Opvaskning baade Middag og Aften. Udholdenhed og Kræfter dertil fik de af de 5 Maaltider og hjemmebrygget Øl efter Behag. En Del af den Tids Bondesønner og -døtre deltog ikke stadigt i Arbejdet, særlig ikke i Morgen- og Aftentimerne, saa de havde Lejlighed til at gaa paa Besøg eller tage mod Gæster. Det havde Tjenestefolkene ikke - uden at spille tiltrængt Hvile og Søvn.

2. EN PINSEGILDE

De Dreng, der passede Studene i Sø-Engene, gik af og til hen til hverandre mellem Studeflyttene og satte hinanden op til Spilopstreger.

En af "Damgaard"s Pinsegilder blev holdt paa Søstranden mellem ca. 30 tøjrede Faar og løsgaaende Lam. Pigerne havde tilrettelagt et primitivt Ildsted og stegte Pandekager ved Brændsel af vissent Græs og tørre "Faareknevler", som vi Dreng med Lyst samlede op for at kunne være med til Gildet. Duften fra Baalet sammen med Lugten af let svedne Pandekager, bagt og serveret af lystige og dygtige Piger i Græsset blandt Faarene var en sand Naturnydelse. Men uden videre kom en forvirret, bissende Stud løbende hen over hele Herligheden. Det var

lige noget for Spilopdrengene. Studen var helt ustyrlig, selv om Drengene havde fat i dens slæbende Tøjr med Hæl (Tøjrepæl), der satte sig fast i Faarenes Tøjr, saa de kom løse.

En stærk bissende Stud, forfulgt af Datidens ekstra mange Oksebremser i Hundsø-Engene, lod sig ikke standse, før Solen gik ned, undtagen ved Styrtebad. - Og da Studen stadig var bissegal, besluttede Drengene at vælte den ned i en nærliggende Vandgrav. Det viste sig at være baade en lystig og beroligende Kur, og Spilopdrengene fik derefter Lejlighed til at vise, at en rask Dreng kan løbe Faar ind. Men det var Synd og Skam, at det hyggelige Pinsegilde blev forstyrret.

3. JAGT

Landvindingen ved Udtørring af "Hundsø" medførte ogsaa gode Jagtomraader i de frodige Engarealer, baade Dyr- og Fuglejagt. Harer og Ænder befandt sig godt i det lange Græs ved Midtstrømsaaen og Skelgrøfter, saa der kom Jægere fra hele Kommunen. Det var mest ældre Erhvervsjægere, der paa deres sindige Jagtture over hele Kommunen forstod at udnytte den gode Jagt i Hundsø-Området. Og der var ikke Tale om, at Jagtudøvelsen kostede disse Jægere noget. Tværtimod havde mangan Grundejer Lyst til at raabe de gamle Jægere ind paa en Dram og en Taar Øl for at faa en god Jagthistorie. Der var særlig 5 dygtige Jægere, der huskes hver for sig - det var Lars Gullerup, Poul Madsen, Peder Volsen, Kr. Plejdrup og Lærer Jepsen. De spildte ikke Krudtet, men ramte næsten hver Gang. Og de kunde ikke lide, at yngre, uøvede Jægere løb og plaffede - disse jog Vildtet væk. Saaledes hændte det engang, at en Sognepræst som god Jagtkammerat hilste paa en af de gamle Jægere i Hundsø-Eng og spurgte ham, om han saa nogle Harer, hvortil den gamle Jæger svarede:

"Ja, a ka da staa hæær aa si jæn". Præsten saa sig omkring og sagde: "Hvor ser du den"? Svaret lød sindigt: "Dæ sejer da jæn dær i Djær Taaesk, den da Di jo't si ve den Sijj, aa de æ kaskise jæn, te Di haa rænd træet".

Samme Præst, der havde Lov til at jage hos den største Søarealejer, spurgte engang en Nabosøjer, der havde faaet Stude i Græsning fra nævnte Søjer, om Jagtret kunde følge Studene derover, hvor de nu gik, hvortil Naboejeren svarede: "Ja, hvis Ejeren af Studene tør vove dem, og Præsten vil dele Jagtbyttet med mig - skyd saa bare løs".

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1967, side 430-443).